

DE GEMEENTEPOLITIEK ALS LEERSCHOOL ? Vrouwen in de Oost-Vlaamse gemeenteraden, 1920-1940

NATHALIE BOTTELDOORN &
LEEN VAN MOLLE*

DE VERLEIDING BLIJFT GROOT OM DE PARTICIPATIE VAN VROUWEN AAN DE POLITIEK VOOR TE STELLEN ALS EEN PROGRESSIEF PROCES. HET FEMINISME WORDT DAN ALS MOTOR AANGEZIEN VAN EEN ONOMKEERBARE EVOLUTIE DIE UITEINDELIJK ZAL LEIDEN TOT DE GELIJKE PARTICIPATIE VAN MANNEN EN VROUWEN AAN HET BELEID. ZO KREEG EEN PUBLICATIE OVER DE ONTWIKKELING VAN HET BELGISCH FEMINISME IN 1991 NOG DE TREFFENDE TITEL *STAP VOOR STAP MEE*¹. DIT SOORT 'VOORUITGANGSGELOOF', DAT EIGEN IS AAN DE EMANCIPATIEBEWEGINGEN ZELF, WORDT AL TE GEMAKKELIJK OVERGENOMEN DOOR HISTORICI EN VRAAGT OM KRITISCH ONDERZOEK. DE DEELNAME VAN VROUWEN AAN DE BELGISCHE GEMEENTEPOLITIEK IN HET INTERBELLUM VORMT HIERVOOR EEN INTERESSANTE TESTCASE.

I. Progressiedenken versus breuklijnonderzoek

Fransen specialisten inzake vrouwengeschiedenis, overigens bijna uitsluitend vrouwen, lanceerden recent de idee het onderzoek te (her-)oriënteren naar breukmomenten, momenten van transformatie in de geschiedenis, die direct of indirect een invloed kunnen gehad hebben op de verhouding van de seksen in de samenleving: zo bv. de invoering van de bruidschat in de late Middeleeuwen, de Franse echtscheidingswetgeving van 1792 en 1816, de Franse Revolutie zelf en de invoering van het vrouwenkiesrecht in Frankrijk in 1944. In dezelfde orde kan de vraag gesteld worden naar het belang voor Belgische vrouwen van bv. de Eerste en de Tweede Wereldoorlog, van veranderingen aan de kieswetgeving of van de invoering van het Sociaal Pact van 1944. Het hanteren van een dubbel perspectief, namelijk de ziens- en handelwijze van mannen én vrouwen voor en na dergelijke breukmomenten, kan bijdragen tot een meer productief inzicht in het historisch proces voor de totaliteit van de samenleving, zelfs in termen van een verschillende mannelijke en vrouwelijke chronologie².

Die werkwijze is perfect toepasbaar op de Belgische kieswetgeving. De toegang van vrouwen tot de politiek verliep in België wettelijk volgens een drietrappssysteem: van volledige uitsluiting door de kieswetgeving van 1831, over actief en passief gemeentelijk kiesrecht in 1920-21, tot provinciaal en parlementair kiesrecht vanaf 1948. Parallel hiermee zou een toenemende politieke interesse en vanaf 1921 een toenemende politieke participatie van vrouwen kunnen verwacht worden. Maar tot hiertoe bood

1 DENISE KEYMOLEN & MARIE-THÉRÈSE COENEN, *Stap voor stap. De geschiedenis van de vrouwenemancipatie in België*, Brussel, 1991.
2 CÉCILE DAUPHIN e.a., "Women's Culture and Women's Power: Issues in French Women's History", in KAREN OFFEN e.a., *Writing Women's History. International Perspectives*, Basingstoke-Londen, 1991, p. 128-129.

De gemeentepolitiek als leerschool?

het historisch onderzoek weinig inzicht in wat er zich in de tussenliggende perioden reëel afspeelde. Veeleer werd de strijd voor vrouwenkiesrecht bestudeerd, dan het effect van de trapsgewijze invoering ervan ³. Onderzoek in de sociale wetenschappen naar de geringe politieke belangstelling van vrouwen beperkte zich tot de laatste drie decennia ⁴.

De tussenstap van het gemeentelijk kiesrecht werd tot voor kort grotendeels over het hoofd gezien ⁵. Nochtans gaat het om een bijzonder interessant intermezzo : terwijl het Belgische feminisme kort voor en onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog en over de partijgrenzen heen onomwonden vrouwenstemrecht eiste als een wezenlijk recht in een burgerlijke samenleving die op volkssouvereiniteit was gebaseerd, kwam de wetgever op 15 april 1920 niet verder dan gemeentelijk kiesrecht ⁶. Op 19 februari 1921 volgde een wet die vrouwen ook verkiesbaar maakte voor de gemeenteraden en pas vier maand na de gemeenteraadsverkiezingen, die op 24 april 1921 doorgingen, werd daar bij wet aan toegevoegd dat verkozen vrouwen effectief de functies van burgemeester, schepenen, gemeentesecretaris en gemeenteontvanger mochten uitoefenen ⁷.

Met het politieke compromis van 1920-21 werd het electorale evenwicht tussen de drie grote politieke partijen op parlementair niveau niet verstoord, want dat was inderdaad het hoofdmotief voor het merkwaardige lange uitstel van het parlementair vrouwenkiesrecht in België. Maar de ‘halve’ politieke emancipatie van de vrouw na de Eerste Wereldoorlog legde tevens de fundamentele twijfel van de mannelijke tegenstanders van het vrouwenkiesrecht bloot : de ‘natuurlijke’ plaats van de vrouw werd nog steeds het gezin genoemd, haar intrinsieke bekwaamheid om publieke functies te bekleden werd betwijfeld en haar politieke vorming werd onvoldoende geacht. De

3 DENISE KEYMOLEN, GREET CASTERMANS & MIET SMET, *De geschiedenis geweld aangedaan. De strijd voor het vrouwenrecht 1886-1948*, Antwerpen-Amsterdam, 1981. Meer diepgang biedt het artikel van ELIANE GUBIN, “Genre et citoyenneté en Belgique (1885-1921)”, in H.U. JOST, *La politique des droits. Citoyenneté et construction des genres aux 19e et 20e siècles*, Parijs, 1994, p. 53-71. Over de ontwikkelingen in de periode 1948-1998 verscheen zopas volgende uitvoerige studie : LEEN VAN MOLLE EN ELIANE GUBIN, *Vrouwen en politiek in België*. Tielt, 1998.

4 Zie referenties in het overzichtsartikel van RIA CHRISTENS, “Verkend verleden. Een kritisch overzicht van de vrouwengeschiedenis 19de en 20ste eeuw in België”, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1997, nr. 1-2, p. 19-20.

5 De wetswijzigingen van 1920-21 en de eerste gemeenteraadsverkiezingen met algemeen mannen- en vrouwenstemrecht in 1921 werden doorgelicht door ILSE GESQUIÈRE, CATHERINE JACQUES & CLAUDINE MARISSAL, *Tien vrouwen in de politiek. De gemeenteraadsverkiezingen van 1921*, Brussel, 1994. De wet van 15 april 1920 verleende stemrecht aan alle Belgische vrouwen vanaf 21 jaar die zes maanden in de betreffende gemeente woonden, behalve o.a. prostituees en overspelige vrouwen.

6 De intrinsieke inconsistentie van de sekse-ongelijke invulling van het begrip burgerschap in de moderne staten wordt treffend geëxpliciteerd door JOAN W. SCOTT, “Les femmes n’ont que des paradoxes à offrir. Féministes françaises 1789-1945”, in H.U. JOST, *La politique des droits...*, p. 11-26.

7 De wet van 27 augustus 1921 bepaalde wel dat gehuwde vrouwen hiervoor de toelating moesten bekomen van hun echtgenoot; bij echtelijke onenigheid kon de echtgenoot door zijn vrouw voor de Rechtbank van Eerste Aanleg gedagvaard worden.

De gemeentepolitiek als leerschool ?

toegang van vrouwen tot de gemeentepolitiek werd in 1920 herhaaldelijk verwoord, mede in de betekenis van ‘verantwoord’, als een leerschool, en dit ter voorbereiding van de latere verruiming van het vrouwenkiesrecht tot het provinciale en parlementaire niveau ⁸.

II. De leerschoolgedachte

De ‘leerschoolgedachte’ biedt voor de studie van de interimfase 1920-1940 een specifiek onderzoeksperspectief : hebben de Belgische vrouwen zich, dankzij het gemeentelijk kiesrecht, op twee decennia tijd inderdaad gradueel politiek geëmancipeerd ? De toenmalige feministes hebben in alle geval die hoop gekoesterd. Marthe Boël, vice-voorzitster en later voorzitster van de *Conseil national des Femmes belges*, noemde het gemeentelijk kiesrecht voor vrouwen in 1920 of 1921 “*l’école primaire de la liberté civique*” ⁹. Of er effectief een graduele politieke emancipatie heeft plaatsgevonden, kan via drie vragen onderzocht worden. Ten eerste de vraag naar het feitelijke kiesgedrag van vrouwen, maar daarop is geen zinnig antwoord te geven aangezien de verkiezingsresultaten niet sekse-gedifferentieerd geteld zijn en de ‘vrouwelijke stem’ dus niet gekend is. Van *exit polls* was toen uiteraard nog geen sprake.

Een tweede vraag zou die naar de (toenemende ?) politieke interesse van de stemgerechtigde vrouwen kunnen zijn : namelijk alle Belgische vrouwen vanaf 21 jaar voor de gemeenteraadsverkiezingen en een zeer beperkt aantal ‘vrouwelijke oorlogsslachtoffers’ voor de parlementsverkiezingen ¹⁰. Maar ook deze vraag is niet terdege te beantwoorden.

De derde vraag biedt wel meer onderzoeksperspectieven, namelijk de vraag naar de wijze waarop vrouwen zich in het gemeentelijke politieke bedrijf zelf hebben inge-

8 Overigens was voor de mannen nagenoeg dezelfde trapsgewijze politieke emancipatie gehanteerd, maar dan wel in de 19de eeuw : ten tijde van het cijnskiesstelsel gold voor de gemeenteraadsverkiezingen een veel lagere cijnsdrempel dan voor het Parlement, zodat veel meer mannen gemeentelijk dan nationaal stemrecht hadden, zie E. WITTE, “Tussen experiment en correctief. De Belgische gemeentelijke kieswetgeving in relatie tot het nationale kiesstelsel”, in *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970)*, (HISTORISCHE UITGAVEN VAN HET GEMEENTEKREDIET, -8°, nr. 87), Brussel, 1994, p. 13-15. Het geladen parlementaire discours over het verleden van gemeentelijk kiesrecht aan vrouwen is samengevat in : *Idem*, p. 61-66 en I. GESQUIÈRE e.a., *Tien vrouwen in de politiek*, p. 26-30.

9 MARTHE BOËL, *1920-1950. Trente ans d’activité féminine. Extraits de discours et de messages*, Brussel, (1950 ?), p. 15.

10 De wet van 9 mei 1919 gaf actief stemrecht voor de parlementsverkiezingen aan vrouwen die tijdens de oorlog omwille van patriottische daden door de bezetter tot een gevangenisstraf waren veroordeeld of in hechtenis genomen, evenals de weduwen of moeders (indien ze weduwe waren) van gesneuvelde soldaten of door de bezetter gedode burgers. Dit leverde voor de verkiezingen van 16 nov. 1919 amper 11.823 stemgerechtigde vrouwen op, hoewel België in de oorlog ca. 41.000 militairen en 9.000 burgers verloor; het aantal gedetineerde vrouwen uit het verzet werd door Denise Deweerdt op ca. 100 geraamd (*De vrouwen van de Eerste Wereldoorlog*, Gent, 1993, p. 148). Overigens verloren die ‘vrouwelijke oorlogsslachtoffers’ bij hertrouw hun kiesrecht, zodat er in 1939 door overlijden of huwelijk maar 7.760 meer overbleven. Cijfers uit *Annuaire statistique de la Belgique et du Congo belge*, 1919 en 1939.

De gemeentepolitiek als leerschool?

- Een van de eerste zes vrouwelijke burgemeesters van België, Isabella Segers, verkozen in Appels in 1921. (Foto Stadsarchief Dendermonde)

nesteld. Hoeveel en welke vrouwen hebben zich politiek geëngageerd? Hoe is hun intrede in de gemeentepolitiek verlopen en hoe is de vrouwelijke aanwezigheid in de gemeenteraden geëvolueerd? Dit artikel, dat de resultaten biedt van detailonderzoek terzake voor Oost-Vlaanderen tijdens het interbellum, fungeert als een testcase voor de Belgische situatie¹¹. Door te peilen naar de evolutie van het aantal vrouwelijke kandidaten en verkozenen, hun plaats op de kieslijsten, hun politieke affiliatie, burgerlijke stand, leeftijd en beroep, hun politieke functies en eventuele doorstroming naar hogere politieke echelons, wordt het profiel verduidelijkt van de eerste generatie vrouwelijke politici en kan de vraag beantwoord worden of er een vorm van geleidelijke ‘feminisering’ van de gemeentepolitiek is geweest.

De processen-verbaal van de gemeenteraadsverkiezingen vormden de belangrijkste onderzoeksbron. Deze processen-verbaal bevatten de lijsten van de kandidaten waarop familienaam én voornaam, burgerlijke stand en beroep vermeld werden. Gegevens omtrent het aantal behaalde stemmen per persoon, de berekening van de verkiezingsresultaten achteraf en de namen van de effectieve verkozenen zijn er eveneens in terug te vinden. Voor additieve informatie over kandidaten en verkozenen werd verder ook gebruik gemaakt van verkiezingsnieuws uit de kranten *Vooruit*, *Het Volk* en *La Flandre Libérale*, van gemeenteraadsverslagen en van de archieven van de burgerlijke stand.

III. Vrouwelijke kandidaten en verkozenen, 1921-1938

Kandidaten

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1921, de eerste verkiezingen waarvoor vrouwen zich kandidaat mochten stellen, waren er in de hele provincie Oost-Vlaanderen 136 vrouwen kandidaat voor een zitje in de bestuursraad van hun respectievelijke gemeenten. Procentueel uitgedrukt namen zij daarmee slechts 2,43 % van het totaal aantal Oost-Vlaamse kandidaten voor hun rekening. De hypothese dat het aantal vrouwelijke kandidaten bij de opeenvolgende verkiezingen in stijgende lijn zou verlopen, wordt door de cijfers niet bevestigd. Op 10 oktober 1926 stelden er zich in Oost-Vlaanderen 105 vrouwen (of 1,84 %) kandidaat. Daarna vermeerde het aantal vrouwelijke kandidaten wel geleidelijk: bij de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1932 en 1938 waren er respectievelijk 163 en 189 vrouwelijke kandidaten, maar die cijfers vertegenwoordigden nog altijd maar 2,54 % en 2,89 % van het totale aantal kandidaten. Gedurende het hele interbellum was er in de provincie Oost-Vlaanderen dus zeker geen sprake van een ‘feminisering’ van de kandidatenlijsten. Het pionierswerk van de vrouwen die zich in 1921 hadden kandidaat gesteld, kreeg bij de daaropvolgende

¹¹ Dit artikel is gedistilleerd uit de licentiaatsverhandeling van NATHALIE BOTTELDOORN, *Vrouwen in de gemeenteraden van Oost-Vlaanderen, 1920-1940*, KULeuven, departement Geschiedenis, 1996.

verkiezingen geen merkbare navolging. Bij de verkiezingen in 1926 deed er zich zelfs een terugslag voor. De toename daarna bleef zeer beperkt.

Ook de geografische verspreiding van vrouwen op de lijsten nam niet tastbaar toe. In iets meer dan één vijfde van de gemeenten stond bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 en 1926 tenminste één vrouw op de kandidatenlijsten. In de tweede helft van het interbellum gold dit voor ongeveer 30 % van de gemeenten. In meer dan één derde van de gemeenten met tenminste één vrouwelijke kandidate, waren er meteen meerdere vrouwen kandidaat. Maar dit aantal bleef meestal beperkt tot twee. In een handvol gemeenten stelden er zich drie of vier vrouwen kandidaat, in steden zoals Aalst en Sint-Niklaas in bepaalde verkiezingsjaren meer dan vijf. Alleen in Gent waren er telkens meer dan tien vrouwen verkiesbaar. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 telde Gent zelfs 28 vrouwelijke kandidaten, of 13 % van het totale Gentse aantal gemeenteraadskandidaten. Maar in 145 van de 297 Oost-Vlaamse gemeenten, of 48,8 % was er gedurende het hele interbellum geen enkel spoor van vrouwelijke aanwezigheid op de kandidatenlijsten te bekennen. De politieke activiteit van vrouwen in de helft van de gemeenten heeft blijkbaar onvoldoende een voorbeeldfunctie vervuld om ook vrouwen in de naburige gemeenten tot kandidaatstelling te bewegen.

De toegekende plaats op de lijst bepaalde in sterke mate of vrouwen een kans maakten om na de verkiezingen effectief in de gemeenteraad te zetelen. De resultaten van de poll waren cruciaal voor het verkrijgen van een verkiesbare plaats. De vaststelling dat in 1921 nog meer dan de helft van de vrouwen op het laatste derde van de lijsten stond en bijna 20 % op de laatste plaats laat niet veel goeds vermoeden. Slechts één vrouw op vijf bevond zich toen op het eerste derde van de lijsten. Toch voerde ongeveer 6 % van de vrouwelijke kandidaten een lijst aan. Wanneer de lijsten in twee helften worden verdeeld, dan was 31 % van de vrouwelijke kandidaten op de eerste helft van de lijst terug te vinden. Dit Oost-Vlaamse percentage ligt dus merkkelijk lager dan de 50 % die werd vastgesteld voor vrouwen van de drie traditionele partijen op lijsten in de provincie Luik en de Brusselse agglomeratie¹² Bij de daaropvolgende verkiezingen evolueerden deze percentages in Oost-Vlaanderen tot ongeveer 40 % van de vrouwelijke kandidaten op het laatste derde van de lijst en iets meer dan 10 % op de laatste plaats. Het procentueel aantal vrouwen op het eerste derde (ca. 20 %) en op de eerste plaats van de lijst (ca. 6 %) bleef zo goed als constant. Gedurende het interbellum was er dus weinig evolutie te merken in het aantal vrouwen dat een verkiesbare plaats toegewezen kreeg. Een interessante vaststelling terzijde : wanneer er zich voor eenzelfde lijst twee vrouwen kandidaat stelden, gebeurde het meermaals dat zij samen achteraan werden geplaatst.

12 I. GESQUIÈRE e.a., *op.cit.*, p. 42.

*De gemeentepolitiek als leerschool?***Verkozenen**

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 werden er in de hele provincie Oost-Vlaanderen 33 gemeenteraadszetels ingenomen door een vrouw¹³. In verhouding tot het totale aantal gemeenteraadsleden stelde dit minieme aantal ook procentueel nauwelijks iets voor, nl. 1,17 %, terwijl de vrouwen toch meer dan de helft van het kiezerskorps uitmaakten. Het Belgische gemiddelde bedroeg toen 0,85 procent¹⁴. Net zoals voor het aantal vrouwelijke kandidaten, daalde het aantal vrouwelijke verkozenen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926, zij het in iets lichtere mate. Vanaf januari 1927 zetelden er 27 of 0,96 % vrouwen in de Oost-Vlaamse gemeenteraden. Na de verkiezingen van 1932 en 1938 waren er respectievelijk 30 (1,06 %) en 35 (1,23 %) vrouwen verkozen. Het percentage Oost-Vlaamse vrouwelijke verkozenen in 1938 ligt lager dan het voor het arrondissement Antwerpen bekende cijfer : daar zetelden onder de 705 gemeenteraadsleden zestien vrouwen of 2,27 procent¹⁵. Behoudens een lichte daling na de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 bleef het aandeel van de vrouwelijke gemeenteraadsleden in Oost-Vlaanderen gedurende het interbellum dus zo goed als constant én erg laag. Dit regionaal onderzoek bevestigt ook de geringe progressie van het aantal verkozen vrouwen bij gemeenteraadsverkiezingen over heel België in dezelfde periode¹⁶.

De vrouwen behaalden bij de opeenvolgende gemeenteraadsverkiezingen in het interbellum een zitje in iets minder dan 10 % van de Oost-Vlaamse gemeenteraden. In de meeste gemeenten waar vrouwen verkozen werden, zetelde er maar één. Opmerkelijk was dat er enkel in Gent meer dan twee, maar nooit meer dan vijf vrouwen tegelijk in de gemeenteraad terecht kwamen. De these dat de gemeenteraden waarin meer dan één vrouw zetelde bijna altijd uit een hoog aantal raadsleden bestonden¹⁷, wordt door de Oost-Vlaamse situatie niet helemaal bevestigd. Over de vier verkiezingsjaren samen waren er slechts veertien gemeenten die meer dan één vrouwelijk raadslid telden en van deze veertien ging het toch in vier gevallen om een kleine gemeente¹⁸. Er zijn verder ook enkele gemeenten waar slechts één vrouw kandidaat was en na de verkiezingen ook nog verkozen bleek te zijn. Maar in totaal telde Oost-Vlaanderen 238 verschillende

13 Zie lijst van alle verkozenen 1921-38 in bijlage (alfabetisch per gemeente).

14 I. GESQUIÈRE e.a., *op.cit.*, p. 43 en voetnoot 9. Dit cijfer is allicht iets onderschat aangezien het onderzoek van N. Botteldoorn voor Oost-Vlaanderen in 1921 33 verkozen vrouwen detecteerde, tegen 30 in de publicatie van Gesquière e.a.

15 Cf. *De Gemeenteraadsverkiezingen van 16 oktober 1938 in het Arrondissement Antwerpen*, uitg. Katholieke Vlaamse Volkspartij (1938), p. 3 en 78-103. Ook deze cijfers vragen om verificatie door verder onderzoek.

16 I. GESQUIÈRE e.a., *op.cit.*, p. 191 : 196 verkozen vrouwen in 1921, 154 in 1926, 172 in 1932 en 208 in 1938, maar ook deze cijfers zijn niet 100 % betrouwbaar.

17 *Idem*, p. 43.

18 Namelijk : 1921 Sint-Blasius-Boekel (2 op 7); 1932 Oordegem (2 op 9); 1938 opnieuw Oordegem (2 op 9) en Sint-Maria-Horebeke (2 op 9).

De gemeentepolitiek als leerschool ?

gemeenten, of 80 %, waar tijdens het interbellum nooit een vrouw verkozen werd. Amper vier gemeenten hebben tijdens het interbellum continu (minstens) één vrouwelijk gemeenteraadslid gehad : de steden Gent en Aalst en de landelijke gemeenten Appels en Oost-Rozebeke. De steden Eeklo, Deinze, Ninove en Zottegem hebben tot 1940 geen enkel vrouwelijk gemeenteraadslid gehad. Van gewenning aan vrouwen in de gemeentepolitiek kon dus geen sprake zijn.

De verhouding van het aantal effectief verkozen vrouwen tot het aantal vrouwelijke kandidaten maakt duidelijk dat voor de verkiezingsjaren 1921 en 1926 ongeveer 25 % van de vrouwelijke kandidaten ook verkozen was. Bij de verkiezingen van 1932 en 1938 lag dit percentage iets lager, nl. 18 %. Na de gemeenteraadsverkiezingen in 1921 waren er 39 gemeenten waarin geen enkele van de vrouwelijke kandidaten verkozen was. Zes jaar later was dit het geval in 41 gemeenten, na de verkiezingen van 1932 en 1938 waren dat er respectievelijk 60 en 62.

De kans om verkozen te worden hing natuurlijk nauw samen met de plaats op de kieslijst. Zo stond 60 à 70 % van de verkozen vrouwen op het eerste derde van de lijst, de anderen waren verdeeld over het tweede en het laatste derde van de lijst. Het percentage verkozen vrouwen die de lijst aanvoerden vermeerderde bij elke verkiezing, tot zelfs 40 % in 1938. De meeste verkozen vrouwen behaalden evident een redelijk aantal voorkeurstemmen. Toch waren er telkens enkele (acht in 1921 en 1932, zeven in 1926 en 1938) die hun verkiezing louter te danken hadden aan hun hoge plaats op de lijst : ze kregen slechts een klein aantal voorkeurstemmen, maar werden door de overdracht van stemmen toch verkozen. Het omgekeerde, vrouwen die met een groot aantal voorkeurstemmen de volgorde op de lijst konden doorbreken en zo verkozen geraakten, gebeurde minder vaak : twee in 1921 en 1926, vier in 1932 en 1938. Het is duidelijk dat een verkiesbare plaats bijna een noodzakelijke voorwaarde was om verkozen te worden en dat de poll dus ook voor vrouwen een beslissend moment was. Maar hoe konden vrouwen bij de poll op voldoende steun rekenen zolang de partijen overwegend op mannelijke aanhangers steunden ?

IV. De verdeling over de partijen

De politieke affiliatie van de vrouwelijke gemeenteraadskandidaten en -leden wordt verdeeld over vijf groepen. De eerste drie zijn de traditionele partijen, nl. katholieken, liberalen en socialisten. De vrouwen die tot andere gekende formaties behoorden vormden de groep 'andere'. In de analyse van de partijverdeling moet ook rekening worden gehouden met een aantal vrouwen waarvoor de partijkleur geen invulling kon krijgen (4 tot 17 %), soms omdat de lijst waarop zij fungeerden een louter lokaal karakter had : zij vormden samen de vijfde groep 'onbekenden' waarvan een nadere politieke identificatie de vastgestelde partijverhoudingen enigszins zou kunnen doen wijzigen.

De gemeentepolitiek als leerschool?

- Agnes della Faille d'Huyse, burgemeesteres van Huise tussen 1927 en 1970, was de enige Oost-Vlaamse gemeentelijke verkozene uit het interbellum die doorstootte tot het parlement; van 1946 tot 1950 zetelde ze als CVP-senator voor het arrondissement Oudenaarde-Aalst.
(Foto Senaat)

Kandidaten

Uit de analyse van de politieke affilatie van de vrouwelijke gemeenteraadskandidaten blijkt geen duidelijke algemene trend. Bij de verkiezingen van 1921 en 1926 hielden het aantal katholieke en het aantal socialistische kandidaten elkaar nagenoeg in evenwicht (ca. 25 à 30 %). De liberale kandidaten waren minder talrijk (max. 19 %). De gemeenteraadsverkiezingen van 1932 en 1938 leverden het grootste aantal socialistische en liberale vrouwelijke kandidaten op. De katholieken vormden toen een minderheid (max. 19 %). De meest opvallende vaststelling is het sterk toenemende percentage van de groep ‘andere’, vooral in de tweede helft van het interbellum toen de nieuwe rechtse en Vlaams-nationalistische partijen - zoals Rex, het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) en concentratielijsten met het VNV - als uiting van de versnippering van het politieke landschap opgang maakten. Deze nieuwe formaties plaatsten dus meteen enkele vrouwen op hun kieslijsten.

De houding van de politieke partijen t.o.v. vrouwelijke politici komt o.a. tot uiting in de plaats op de lijst die aan vrouwen toegekend werd. Zo blijkt dat de katholieke partij telkens een behoorlijk aantal vrouwelijke kandidaten op het eerste derde van de lijst plaatste en dat de socialistische vrouwen overwegend op het tweede en laatste derde van de lijst terecht kwamen. Eén derde tot meer dan de helft van de katholieke vrouwen die op het eerste derde van de lijst stonden, voerden ook de lijst aan. Hiertegenover stond slechts één socialistische lijsttrekker¹⁹. Meer katholieke gemeenteraadskandidaten kregen een verkiesbare plaats toegewezen dan liberale en socialistische vrouwen. Er kan dus verwacht worden dat er - in verhouding tot het aantal kandidaten per partij - meer katholieke vrouwen verkozen werden dan socialistische. Bij de heterogene groep van ‘andere’ partijen stond het grootste deel (40 %) van de vrouwen op het laatste derde van de lijst; het eerste en tweede derde bevatten ongeveer evenveel vrouwen. Opmerkelijk is wel dat geen enkele kandidate van die ‘andere’ lijsten de eerste plaats bezette.

Verkozenen

Bij elke gemeenteraadsverkiezing van het interbellum behaalden de katholieke lijsten het meest vrouwelijke verkozenen in de gemeenteraden. Vooral in 1921 en 1926 scoorden de katholieke vrouwen met respectievelijk 52 % en 56 % van het totaal aantal vrouwelijke verkozenen een opmerkelijk overwicht, in 1932 en 1938 behaalden ze nog 30 en 29 %. Het aantal liberale en socialistische vrouwelijke gemeenteraadsleden lag, uitgezonderd in 1921, relatief dicht bij elkaar en met een licht overwicht voor de liberalen. In tegenstelling tot het aantal vrouwelijke kandidaten steeg het getal vrouwelijke verkozenen van de ‘andere’ partijen niet spectaculair naar het eind van het interbellum toe. De directe oorzaak hiervan was een combinatie van twee elementen :

¹⁹ Namelijk Mathilde Van De Meulebroucke-Branteghem in Sint-Gillis-Waas in 1938.

De gemeentepolitiek als leerschool ?

ten eerste konden deze nieuwe partijen vaak geen of hooguit enkele zetels veroveren; ten tweede hadden die partijen zelden één van hun verkiesbare plaatsen (de eerste drie) aan vrouwelijke kandidaten toewezzen. Bovendien hanteerde uiterst rechts naar het einde van de jaren dertig toe in toenemende mate een discours dat de vrouwen verwees naar het moederschap ²⁰.

De katholieke partij plaatste dus, althans in Oost-Vlaanderen, meer vrouwen op verkiesbare plaatsen op de kieslijsten dan de Belgische Werkliedenpartij. En er zijn ook - in verhouding tot het totaal aantal vrouwelijke kandidaten per partij - effectief het meest katholieke en het minst socialistische vrouwen verkozen. Deze vaststelling lijkt een verlengstuk te zijn van de merkwaardige electorale bocht van de katholieke én de socialistische partij t.a.v. het vrouwenkiesrecht. De katholieke partij die traditioneel het meest gehecht was aan het behoud van de bestaande orde, inclusief de rol van de vrouw binnen de huiselijke sfeer, speelde het vrouwenkiesrecht vanaf de eeuwwisseling uit als wapen om het liberaal-socialistische verkiezingskartel de wind uit de zeilen te nemen, erop hopen dat vrouwen in meerderheid 'klerikaal' zouden stemmen. Om diezelfde reden heeft de Belgische Werkliedenpartij, die het vrouwenkiesrecht in 1894 nochtans uitdrukkelijk in haar 'Programma van Quaregnon' had ingeschreven, samen met de liberalen zolang mogelijk geprobeerd om het vrouwenkiesrecht uit te stellen. Kan het hogere aantal katholieke kandidaten en verkozenen vanaf 1921 overeenkomstig ook geïnterpreteerd worden als een electoraal manoeuvre om vrouwelijke kiezers, die meer dan mannen geacht werden katholiek te stemmen, te lokken ? Of was de partij niet ongevoelig gebleven voor het emancipatorisch vertoog en had er zich intussen in katholieke kringen een mentaliteitswijziging voorgedaan ? Of moet de verklaring bovenal gezocht worden in de bewustwording dat de vrouwen zelf de beste verdedigers zijn van de belangen die de katholieke zuil voorstaat : inzonderheid de belangen van het traditionele christelijke gezin.

V. Burgerlijke stand

Kandidaten

Van ongeveer 90 % van de vrouwelijke kandidaten in het interbellum is ook de burgerlijke stand gekend. Gemiddeld was bijna 72 % daarvan gehuwd, een kleine 20 % was ongehuwd en 7,5 % was weduwe. Er werden slechts drie gescheiden vrouwen

²⁰ Dit blijkt uit de analyse van ANNE KOHLBACHER, *Vrouwenbeelden in de Nieuwe Orde. Een vergelijkende analyse van vrouwentijdschriften (1930-1944)*, licentiaatsverhandeling KULeuven, departement Geschiedenis, 1996. Magdalena Gravez-Haegens vormt hierop voor Oost-Vlaanderen een uitzondering : in 1926 werd ze als derde op de lijst van de Frontpartij in Aalst verkozen, in 1932 en 1938 als respectievelijk derde en vijfde op de Aalsterse VNV-lijst.

De gemeentepolitiek als leerschool?

aangetroffen ²¹. Het aandeel van de gehuwde vrouwen is tussen 1921 en 1938 behoorlijk gestegen met 11,5 %, het aandeel van de ongehuwden daalde bijna evenredig. Maar die percentages verschilden sterk naargelang de politieke partij.

De katholieke vrouwelijke gemeenteraads kandidaten telden in elk verkiezingsjaar ongeveer evenveel gehuwde als ongehuwde vrouwen (voor beide categorieën ca. 45 %) en slechts een kleine minderheid weduwen. Onder de liberale vrouwelijke gemeenteraads kandidaten was er een duidelijk overwicht (ca. 70 %) van gehuwde vrouwen en ongeveer evenveel ongehuwden als weduwen. De socialistische vrouwen waren bijna allemaal gehuwd. Slechts 2 à 5 % van de socialistische kandidaten was ongehuwd of weduwe. In geen enkele traditionele partij bleek het persistente discours over de plaats van de gehuwde vrouw aan de haard een beletsel te zijn om gehuwde vrouwen op kieslijsten te plaatsen, ook niet in de katholieke partij ²².

Verkozenen

Van nagenoeg alle verkozen vrouwen is de burgerlijke stand gekend. Wat vastgesteld werd voor de kandidaten, met name een hoog percentage gehuwden, geldt niet meer in dezelfde mate voor de verkozenen. De meerderheid van de vrouwelijke gemeenteraadsleden in het interbellum was wel gehuwd (ca. 57 %), de weduwen vormden een minderheid en het percentage ongehuwden lag daar altijd tussenin (ca. 33 %). Maar de verschillen tussen de partijen zijn opmerkelijk.

Onder de liberale verkozenen bevonden zich vooral gehuwde vrouwen (ca. 78 %) en verder ongeveer evenveel ongehuwden als weduwen. De overgrote meerderheid socialistische vrouwen was gehuwd (93 %), één enkele was gescheiden. De rest was weduwe. Het valt op dat geen enkele socialistische verkozenen ongehuwd was.

Aan katholieke zijde was de meerderheid van de vrouwelijke verkozenen, in tegenstelling tot de kandidaten, ongehuwd. Bovendien kende het aandeel van de ongehuwden een opvallende stijging naar het einde van het interbellum toe, nl. van 41,2 % in 1921 tot 90 % in 1938. Hiertegenover stond een even sterke daling van het percentage gehuwde katholieke raadsleden, nl. van 35,3 % in 1921 tot 10 % in 1938. Het aantal verkozen weduwen kan voor de vier verkiezingsjaren samen op één hand geteld worden. Het ideaal van de gehuwde vrouw aan de haard werd dus aan katholieke zijde, althans in Oost-Vlaanderen, wel terzijde geschoven voor het opvullen van de kandidatenlijsten,

21 Namelijk een communistische en een Vlaams-nationalistische kandidate die beiden nooit verkozen werden en een socialiste die in 1932, na haar echtscheiding in 1930, opnieuw verkozen werd voor de Gentse gemeenteraad.

22 Over de vooroorlogse ontwikkeling daarvan : ELIANE GUBIN, "Le modèle de la femme au foyer en Belgique avant 1914", in ID., *Normes et marginalités. Comportements féminins aux 19e et 20e siècles*, Brussel, 1991, p. 97-115.

De gemeentepolitiek als leerschool?

maar leidde de facto naar 1940 toe tot de quasi totale uitsluiting van gehuwde vrouwen uit de gemeentelijke politiek ²³.

Het traditionele ideaal van de echtgenote en moeder aan de haard werd in katholieke kringen tijdens het interbellum eerder versterkt dan afgezwakt, onder meer door de KAV en de Belgische Boerinnenbond ²⁴. De ‘natuurlijke roeping’ van de vrouw werd nadrukkelijk ingeroepen voor de versterking van het christelijke gezin, als hoeksteen van een moreel hoogstaande en stabiele samenleving. Grote gezinnen werden bejubeld, temeer omdat ook in Vlaanderen, na Wallonië en Brussel, vanaf de eeuwwisseling het geboortecijfer onrustwekkend begon te dalen. Buitenshuisarbeid van gehuwde vrouwen werd afgekeurd en tijdens de economische crisis van de jaren 1930 langs parlementaire weg bestreden.

Maar hiertegenover stond aan katholieke kant evenzeer een ander ideaal, dat van de ongehuwde vrouw die haar hele leven ‘gaf’ voor ‘het goede doel’ ²⁵. De totale beschikbaarheid van enkele ongehuwde vrouwen voor een verheven opdracht in de ‘buitenwereld’ werd moeiteloos geplaatst naast de totale inzet van de grote groep echtgenotes en moeders in de beslotenheid van het gezin. Geëngageerde katholieke ongehuwde vrouwen waren voor en na de Eerste Wereldoorlog terug te vinden in diverse domeinen. Victoire Cappe bv. zette zich vooral in voor de positie van de vrouw op de arbeidsmarkt en richtte vakverenigingen voor vrouwen op. Marie-Elisabeth Belpaire en Maria Schouwenaars hebben het hoger onderwijs voor meisjes in Vlaanderen gestalte gegeven. Louise Van den Plas, oprichtster van de drukkingsgroep en het gelijknamige tijdschrift *Le Féminisme chrétien de Belgique*, streed voor het vrouwenkiesrecht. Ook in de Oost-Vlaamse gemeentepolitiek waren enkele opmerkelijke ongehuwde katholieke vrouwen actief: Bertha Boonants in Gent vanaf 1921, Isabella Segers in Appels vanaf 1921, barones Agnes della Faille d’Huysse in Huise vanaf 1926 en barones Inès Pycke de Peteghem in Poeke vanaf 1932. Boonants was sterk geëngageerd in de KAV en de christelijke arbeidersbeweging, de drie anderen stamden uit een familie met een lange politieke traditie die door hen werd voortgezet.

23 Wel moet nog één gehuwde vrouw van katholieke huize genoemd worden, Julia Thuysbaert uit Lokeren, die in 1938 verkozen werd voor een concentratielijst van katholieken en VNV, mogelijk in de plaats van haar broer Prosper; bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1946 liet ze de gemeentepolitiek opnieuw aan hem over. Zo heeft Esther Renaert, die de vrouwenwerking van de Gentse christelijke middenstandsbeweging vorm trachtte te geven en in 1921 en 1926 in Gent verkozen werd, in 1932 de Gentse politiek verlaten ten voordele van haar echtgenoot, Julien Fol, die op zijn beurt verkozen werd.

24 ANTOON OSAER e.a., “De christelijke arbeidersvrouwenbeweging”, in EMMANUEL GERARD (ed.), *De christelijke arbeidersbeweging in België 1891-1991* (KADOC-STUDIES), Leuven, 1991, dl. 2, p. 336-364; MICHÈLE SSEL & GUY ZELIS, “Le travail de la femme mariée en Belgique durant l’entre-deux-guerres : travail salarié ou travail ménager ? Le discours des organisations chrétiennes”, in L. COURTOIS e.a., *Femmes des années 80*, Louvain-la-Neuve, 1989, p. 63-72.

25 Zie in dit nummer: RIA CHRISTENS, *Sociaal geëngageerd en ongehuwd. Portretten uit de katholieke vrouwenwereld in Vlaanderen, 1920-1930*.

De gemeentepolitiek als leerschool?

- Een boerin oogst rabarber ergens op het Vlaamse platteland in de jaren dertig.
(Foto KADOC, KVLV-collectie, Leuven)

VI. Leeftijd

Kandidaten

De Belgische kieswetgeving bepaalde 25 jaar als minimumleeftijd voor verkiesbaarheid op gemeentelijk niveau. Van gemiddeld 14 % van de Oost-Vlaamse vrouwelijke kandidaten kon de leeftijd niet achterhaald worden. De analyse van de leeftijdsopbouw van de kandidaten waarvan de leeftijd wel gekend is, leidt niet tot een vast patroon dat geldig is voor elk verkiezingsjaar. Er blijkt uit de gegevens evenmin een progressieve leeftijdstoename, wat het geval zou kunnen zijn wanneer talrijke vrouwen zich vanaf 1921 telkens opnieuw kandidaat hadden gesteld.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1921 was het grootste deel (34,6 %) van de vrouwelijke kandidaten tussen 30 en 39 jaar oud. De leeftijdsgroep 40-49 vertegenwoordigde iets minder vrouwen (28,6 %). Bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen had de leeftijdsgroep 40-49 een overwicht (31,1 %), gevolgd door de 50 tot 59-jarigen (26,7 %). Nogmaals zes jaar later, in 1932, deed zich opnieuw dezelfde situatie voor als in 1921, nl. een licht overwicht van de leeftijdsgroep 30-39 (31,9 %), gevolgd door de groep 40-49 (26,4 %). Bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen van het interbellum was opnieuw de leeftijdsgroep 40-49 het best vertegenwoordigd (33,9 %). Samengevat waren de Oost-Vlaamse vrouwen overwegend tussen 30 en 49 jaar oud op het moment van hun kandidaatstelling. De jongste generatie (-30j.) en de oudere vrouwen (+60j.) waren nauwelijks politiek geëngageerd.

Maar er waren wel duidelijke verschillen tussen de politieke partijen. Aan katholieke zijde nam de gemiddelde leeftijd van de kandidaten in de jaren 1930 toe, met een overwicht van de 40 tot 49-jarigen in 1932 (48,3 %) en van de 50 tot 59-jarigen in 1938 (41,7 %). Aan liberale kant was vanaf 1926 vooral de leeftijdsgroep vanaf 50 tot 59 en zelfs ouder sterk vertegenwoordigd (samen gemiddeld 55,7 %). Onder de socialistische vrouwen lagen de verhoudingen weer anders. Gemiddeld 52,6 % van de socialistische kandidaten behoorde tot de leeftijdscategorie 25 tot 39.

Verkozenen

Opnieuw wordt abstractie gemaakt van de enkele verkozen vrouwen waarvan de leeftijd niet gekend is. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 had de leeftijdsgroep 30-39 (34,5 %) een licht overwicht op de leeftijdsgroep 40-49 (31 %). Na de volgende gemeenteraadsverkiezingen behoorde de grootste groep (44 %) van de vrouwelijke gemeenteraadsleden tot de 40 tot 49-jarigen. De verkiezingen van 1932 brachten voor de categorie 40 tot 49-jarigen net één verkozene meer op dan voor de 30 tot 39-jarigen. De laatste gemeenteraadsverkiezingen van het interbellum resulteerden in opvallend veel 50 tot 59-jarigen in de gemeenteraden (38,2 %). De leeftijdscategorieën 30-39 en 40-49 telden toen beide evenveel vrouwen (23,5 %). Hieruit volgt de, overigens logische

vaststelling dat de Oost-Vlaamse vrouwelijke gemeenteraadsleden vooral tussen de 30 en 59 jaar oud waren. De verkozenen waren gemiddeld wel iets ouder dan de kandidaten. De verkiesbare plaatsen werden vaker ingenomen door vrouwen vanaf 40 jaar. Mogelijk hadden de politieke partijen meer vertrouwen in deze 'rijpere' vrouwen die in hun gemeente door allerlei activiteiten, bv. in vrouwen- of andere verenigingen, al enige naam en faam hadden opgebouwd, waardoor ze ook gemakkelijker een verkiesbare plaats toegewezen kregen.

Over de vier verkiezingsjaren samen heeft de leeftijdscategorie 40-49 bij de drie traditionele partijen een licht overwicht. Vooral voor de liberale en de socialistische partij is deze vaststelling verrassend, want op de liberale lijsten namen ouderen iets meer plaatsen in, op de socialistische lijsten de jongeren.

VII. Beroepen

Uitspraken over het 'beroep' van vrouwen op basis van gegevens uit officiële documenten is altijd een hachelijke onderneming. Vooral de beroepsopgaven 'huisvrouw' en 'zonder' zijn, zeker in het interbellum, niet waterdicht. Alleen de interpretatie dat de betrokken vrouwen zichzelf als 'huisvrouw' beschouwden of door anderen aldus genoteerd werden, houdt steek. Met dit voorbehoud als achtergrond, werden de vrouwelijke kandidaten en verkozenen waarover beroepsgegevens beschikbaar zijn (en dat is voor quasi de totaliteit het geval) verdeeld over de drie traditionele sectoren en een vierde categorie van niet-actieven. De eerste categorie omvat de landbouwsters en aanverwanten. De tweede bestaat uit alle beroepen die tot de nijverheid kunnen gerekend worden. De derde categorie brengt de handelaarsters, bedienden, onderwijzeressen, verpleegkundigen en renteniersters samen. De laatste categorie omvat de huisvrouwen (inclusief de beroepsopgave 'zonder').

Kandidaten

De helft tot 65 % van de vrouwelijke gemeenteraadskandidaten stond als huisvrouw of zonder beroep genoteerd. We hebben er het raden naar hoevelen onder hen de facto hun echtgenoot of familie hielpen in de land- of tuinbouw, de kleinhandel of een kleinbedrijf. Het percentage huisvrouwen onder de kandidaten nam bovendien toe naar het einde van het interbellum. Maar of dit de reële toestand weerspiegelde is niet duidelijk. Kan het toenemende aantal huisvrouwen refereren naar de uitstoot van vrouwelijke arbeid tijdens de economische crisis van de jaren dertig ? Of kan het een gevolg zijn van de negatieve houding t.o.v. beroepsactieve vrouwen zodat ze zich liever als niet-actief opgaven ?

Het aantal landbouwsters bij de kandidaten was telkens gering en daalde bovendien van 7,5 % in 1921 tot amper 3,2 % in 1938. Het aandeel van de (textiel)arbeidsters en vrouwen werkzaam in de nijverheid bedroeg 23,3 % maar zakte bij elke verkiezing tot

De gemeentepolitiek als leerschool ?

15,1 % in 1938. Kandidaten uit de nijverheid werkten overigens, wat te verwachten was, overwegend in de textielsector. Goed één vijfde van de vrouwelijke gemeenteraadskandidaten was werkzaam in de tertiaire sector : naast de handelaarsters waren vooral de renteniersters opmerkelijk goed vertegenwoordigd.

Ook hier zijn er enkele interessante verschillen tussen de politieke partijen vast te stellen. De primaire sector telde in de jaren 1920 overwegend katholieke kandidaten, maar in de jaren dertig was er maar één katholieke landbouwster kandidaat meer, tegenover drie liberale en twee socialistische. De Belgische Werkliedenpartij had bij elke stembusslag meer huisvrouwen op haar gemeentelijke kieslijsten staan dan vrouwen die in de nijverheid werkten. In de tertiaire sector waren - behalve in 1938 - telkens vooral katholieke kandidaten vertegenwoordigd. Geen enkele socialistische kandidate rentenierde.

Verkozenen

Na de verkiezingen van 1921 en 1938 stonden de vrouwen in de Oost-Vlaamse gemeenteraden voor iets meer dan de helft als huisvrouwen genoteerd. Tussenin kende het aantal verkozen vrouwen zonder beroep een lichte inzinking : van 1927 tot 1932 waren net iets meer vrouwelijke gemeenteraadsleden actief in de tertiaire sector.

Een combinatie van het aantal vrouwelijke kandidaten en het aantal verkozenen per beroepssector geeft de volgende resultaten. Ten eerste valt het op dat van het hoge percentage kandidaat-huisvrouwen er gemiddeld amper 19 % effectief verkozen werd. Ten tweede kan gesignaleerd worden dat bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 vier van de vijf kandiderende landbouwsters (allen voor de katholieke partij) ook effectief een zetel behaalden. Al deze landbouwsters moeten gesitueerd worden in kleine gemeenten met zeven of negen gemeenteraadsleden. Bovendien was geen enkele van hen gehuwd. Mogelijk ging het hier om vrouwen die goed gekend waren in hun gemeente, misschien door hun activiteiten in de plaatselijke afdeling van de Boerinnenbond.

Na de gemeenteraadsverkiezingen in 1926 en 1932 waren er procentueel het meeste vrouwen uit de tertiaire sector verkozen, met een opvallend aantal verkozen renteniersters. Voor de totaliteit van het interbellum werd bijna de helft van de kandiderende renteniersters ook effectief verkozen (19 op 41). Veertien daarvan behoorden tot de katholieke partij. Exact 60 % van de verkozen renteniersters was ongehuwd. Bijna de helft van de renteniersters bezette de eerste plaats op de lijst en ze behaalden bijna allemaal zeer veel voorkeurstemmen. Vier verkozen renteniersters behoorden tot de adel en zeker vijf onder hen kwamen uit een familie met een politieke traditie. Hier ligt meteen de verklaring voor de hoge verkiezingsgraad van de renteniersters : zij konden als vertegenwoordigers van een lokale politieke dynastie en/of als grootgrondbezitters op heel wat aanzien en ontzag rekenen. In enkele van de betrokken gemeenten werden zelfs geen verkiezingen gehouden.

De partijverhoudingen tonen aan dat, zoals al vermeld, de verkozen landbouwsters vooral van katholieke huize waren. De partij die het grootste aandeel had in de secundaire sector varieerde naargelang het verkiezingsjaar. Hier moet opgemerkt worden dat er, op twee na in 1926, geen enkele katholieke verkozene werkzaam was als arbeider of 'nijveraarder'. De tertiaire sector werd duidelijk gedomineerd door de katholieke gemeenteraadsleden. De katholieke partij telde in 1921 en 1926 ook het grootste aandeel verkozen huisvrouwen, in 1932 en 1938 waren dit respectievelijk de liberale en de socialistische partij.

VIII. Functieverdeling

Over het hele interbellum hebben 28 van de 125 vrouwelijke gemeenteraadsleden (22,4 %) de functie van schepen of burgemeester uitgeoefend. Het aandeel van de vrouwelijke schepenen en burgemeesters t.o.v. het totaal aantal vrouwelijke verkozenen nam fors toe: van 12,1 % in 1921, over 14,8 % in 1926, 23,3 % in 1932 tot 37,1 % in 1938. Uitgedrukt in absolute cijfers betekent dit een verdrievoudiging van vier naar dertien. De evolutie van het aantal vrouwelijke schepenen verliep parallel met het totaal aantal verkozen vrouwen. Het aantal burgemeesteressen daarentegen nam sprongsgewijze toe. In 1921 werd slechts in één op 297 Oost-Vlaamse gemeenten een burgemeesteres benoemd. Zes jaar later werden er drie aangesteld, in 1932 en 1938 respectievelijk vijf en zes. Maar in verhouding tot het totaal aantal mannelijke schepenen en burgemeesters betekenden die enkele vrouwen met reële beleidsbevoegdheid natuurlijk bitter weinig.

Een tweede vaststelling is dat die 28 schepen- en burgemeestersfuncties maar door vijftien verschillende vrouwen werden uitgeoefend. Dit wil zeggen dat meerdere vrouwen hun schepen- of burgemeestersfunctie verschillende ambtstermijnen na elkaar behielden.

Gedurende het interbellum werden zes Oost-Vlaamse vrouwen tot burgemeester aangesteld ²⁶. Het profiel van deze zes was opvallend gelijklopend. Behalve Marie Willems-Vindevoghel van Zulzeke en Anna Waegeman-Van Der Haeghen van Rozebeke waren ze van katholieke signatuur en ongehuwd. De burgemeesteressen van Rozebeke en Zulzeke hadden een liberale achtergrond en waren wel gehuwd. De respectievelijke gemeenten waar deze zes vrouwen benoemd werden, waren (en zijn nog steeds) plattelandsgemeenten met toen niet meer dan 3.000 inwoners en maximaal negen gemeenteraadsleden. De weg waarlangs de opgesomde vrouwen in de politiek terechtgekomen zijn, ligt voor de hand: ze stamden allemaal uit een 'politiek nest'. Bijna allemaal traden ze als burgemeester in de voetsporen van hun vader of grootvader.

²⁶ Appels : Isabelle Segers; Huize : Agnes della Faille d'Huyse; Poeke : Inès Pycke de Peteghem; Rozebeke : Anna Waegeman-Van der Haeghen; Sint-Goriks-Oudenhove : Zaira Van Den Meerschschaut; Zulzeke : Marie Willems-Vindevoghel.

De gemeentepolitiek als leerschool?

- Bertha Boonants, voor de Gentenaars 'juffra Boonants', gaf mee gestalte aan de KAV en het tijdschrift *De Christen Vrouw*. Tussen 1921 en 1941 zetelde ze in de Gentse gemeenteraad, vanaf 1927 als schepen. (Foto KADOC, Leuven)

De gemeentepolitiek als leerschool?

Meestal had hun familie al tientallen jaren het burgemeestersambt in handen. Agnes della Faille en Inès Pycke de Peteghem zetten de politieke traditie van hun familie voort nadat alle mannelijke opvolgers overleden waren. Vier burgemeesteressen stonden genoteerd als rentenierster en de twee anderen als huisvrouw. Rentenieren op het platteland betekende in deze gevallen dat ze ofwel tot de adel ofwel tot een rijkere landbouwersfamilie behoorden die diverse hoeven en tientallen hectaren grond bezat en een groot deel van de dorpingen als pachters had. Zodoende waren ze goed gekend in de gemeente en konden ze rekenen op veel ontzag en/of onderdanigheid, twee elementen die gecombineerd een groot aantal voorkeurstemmen opleverden. Het valt op dat de meeste van die vrouwen al op relatief jonge leeftijd (30-39 jaar) tot burgemeester benoemd werden. Alle burgemeesteressen, behalve één, waren minimum drie ambtsperiodes lang eerste burger van hun gemeente; één was eerst schepen en werd daarna burgemeester.

Tien verschillende vrouwen bekleedden gedurende het interbellum een schepenambt²⁷. De vrouwelijke schepenen laten zich, in tegenstelling tot de burgemeesteressen, niet gemakkelijk vatten in een gemiddeld profiel. De katholieke partij behaalden met 50 % de hoogste score onder de schepenen. Drie vrouwelijke schepenen waren van liberale signatuur. De socialistische en de Frontpartij/VNV hadden in het interbellum beide één vrouw als schepen. Exact 50 % van de vrouwelijke schepenen werd verkozen in een gemeente die slechts recht had op twee schepenen (max. 10.000 inwoners). Alle katholieke schepenen waren ongehuwd, wat nogmaals een bevestiging is van het ingebakken rolpatroon aan katholieke kant dat gehuwde vrouwen geen publieke functie hoorden te bekleden. De vijf anderen waren bij hun verkiezing tot schepen reeds gehuwd. De huisvrouwen hadden een aandeel van 40 % onder de vrouwelijke schepenen, 20 % rentenierde. De helft van de schepenen was bij hun ambtsaanvaarding tussen de 32 en 39 jaar. Bertha Boonants, Magdalena Gravez-Haegens en Germaine Van Hoeylandt zijn, voor ze tot schepen benoemd werden, eerst gewoon gemeenteraadslid geweest. Voor hen kan de ambtstermijn als gemeenteraadslid een proefperiode en tevens leerschool geweest zijn. Mogelijk hebben ze als gemeenteraadslid hun mannelijke collega's voldoende kunnen overtuigen van hun politieke capaciteiten om bij hun tweede ambtstermijn tot schepen verkozen te worden. Enkele vrouwen zijn meerdere opeenvolgende keren tot schepen verkozen.

In het - door mannen gevoerde - politieke debat over de opportuniteit van de vrouwelijke participatie aan het politieke leven werd a priori geponoerd dat vrouwen zich best zouden beperken tot beleidsmateries die in het verlengde van de gezinstak lagen, zoals

27 Aalst : Magdalena Gravez-Haegens; Gent : Bertha Boonants; Geraardsbergen : Palmyre Vande Haegen-Cadron; Haasdonk : Germaine Van Hoeylandt; Hundelgem : Anna De Baets; Ledeborg : Alice Heyman-Béviaire; Lokeren : Julia Thuysbaert; Moregem : Bertha Ruzette-Van Caloen de Basseghem; Oordegem : Juliana De Cracker-Matthys; Rozebeke : Anna Waegeman-Van Der Haeghen.

De gemeentepolitiek als leerschool ?

bv. het gezinsbeleid zelf, de sociale huisvesting, de armenzorg, de gezondheidszorg en het onderwijs. Onderzoek naar de bevoegdheid van de enkele Oost-Vlaamse schepenen bevestigt de vooronderstelling dat vrouwen zich - al of niet op vraag van hun mannelijke collega's - vooral in als 'vrouwelijk' bestempelde sectoren hebben geëngageerd. Alice Heyman-Béviaire in Ledeberg en Bertha Boonants bv. in Gent waren beiden schepenen van Sociale Zaken, Palmyre Vander Haegen-Cadron was in Geraardsbergen bevoegd voor het onderwijs. Magdalena Gravez-Haegens beantwoordt niet aan dit patroon : zij was in Aalst achtereenvolgens schepenen van Financiën en van Openbare Werken, maar ze zetelde tevens in de Commissie van Openbare Onderstand die tot het 'vrouwelijke domein' kan gerekend worden.

IX. Continuïteit of discontinuïteit ?

Tenslotte keren we nogmaals terug naar de vraag of en in welke mate de toegang van vrouwen tot de gemeentepolitiek effectief een schakel is geweest in een progressief proces van politieke participatie. De invoering van het actief en passief vrouwenstemrecht in 1920-21 heeft duidelijk geen 'stapsgewijze' intrede van vrouwen in de gemeentepolitiek tot gevolg gehad. Bitter weinig vrouwen stelden zich in het interbellum kandidaat, gemiddeld amper 2,4 % van de beschikbare lijstplaatsen; minder dan een kwart van de kandidaten heeft na de verkiezingen ook effectief in een gemeenteraad gezeteld. De toename van het aantal verkozenen tussen 1921 en 1938 was onbetekenend. De en-kele politiek geëngageerde vrouwen hebben dus geen voorbeeldfunctie met een vermenigvuldigingseffect vervuld. Vrouwen in de gemeentepolitiek bleven een curiosum.

Toch sluit dit niet uit dat de verkozenen zichzelf politiek hebben kunnen innestelen. Dit is de vraag naar de continuïteit van de verkozen vrouwen. Waren er die zich bij opeenvolgende gemeenteraadsverkiezingen kandidaat stelden, verkozen werden en daarna doorstroonden naar de provincieraad en Kamer of Senaat ? Over de vier verkiezingsjaren samen stelden 81 vrouwen op een totaal van 477 verschillende kandidaten (17 %) zich minstens tweemaal kandidaat voor een gemeenteraadszitting. Dertig van de 79 verschillende verkozenen (38 %) werden meer dan één keer verkozen, meestal tweemaal en drie onder hen tot viermaal toe : ruim één derde heeft zich dus gedurende minstens twee mandaten politiek kunnen handhaven.

Maar doorstroming naar de provincieraad en het Parlement was er zo goed als niet bij. Tijdens het interbellum zetelden slechts twee vrouwen in de Oost-Vlaamse provincieraad²⁸. Beide (socialistische) provincieraadsleden maakten tegelijkertijd deel uit van de Gentse gemeenteraad. Eén enkele stootte door tot het Parlement : de

²⁸ Georgine Jacobs-Blanchaert en Leontine De Keuleneir-Hannick die allebei al op jonge leeftijd erg actief waren in verschillende socialistische (vrouwen-)verenigingen.

De gemeentepolitiek als leerschool?

- De leefwereld van een thuiswerkende (arbeiders?) vrouw in het interbellum : de koffiepot staat op het fornuis, de vrouw strijkt op de keukentafel en de kinderen spelen in dezelfde kamer. (Foto KADOC, KAV-collectie, Leuven)

burgemeesteres van Huise, barones Agnes della Faille, werd van 1946 tot 1949 senator voor het arrondissement Oudenaarde-Aalst. De mannelijke argumentatie in 1919-20 dat de gemeentepolitiek voor vrouwen als leerschool moest fungeren om eventueel later deel te nemen aan het provinciale of nationale beleid, heeft dus geen effect gesorteerd. Waarom hebben de vrouwen twee decennia lang de toegang tot het gemeentebestuur aan zich laten voorbijgaan? Omdat ze - overeenkomstig het dwingende discours - de voorrang gaven aan hun gezin? Omdat ze beroepsactief waren en de combinatie met politieke activiteiten niet haalbaar achtten? Omdat ze weinig interesse betoonden voor de politiek of omdat ze zich onvoldoende voorbereid en gesteund voelden om aan politiek te doen? Of ook omdat de lokale partijkaders weinig openstonden voor vrouwen en de zittende mannelijke politici weinig tot machtsdeling bereid waren? Deze vragen laten zich evenwel niet door een kwantitatief onderzoek van de verkiezingsresultaten beantwoorden.

* NATHALIE BOTTELDOORN (Oudenaarde, °1974) is licentiaat Geschiedenis van de KULeuven en volgde de aanvullende opleiding Vrouwenstudies aan de UIA.

LEEN VAN MOLLE (°1953) is als hoofddocent verbonden aan het Departement Geschiedenis van de KULeuven en co-voorzitster van het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis (AVG/CARHIF). Zij publiceerde vooral over landbouwgeschiedenis en leidde, samen met E. Gubin, verschillende projecten over vrouwengeschiedenis.

Bijlage : vrouwelijke gemeenteraadsleden in Oost-Vlaanderen, 1921-38, alfabetisch per gemeente ²⁹

Aalst : Haegens Magdalena (echtg. H. Gravez) 1926, 1932, 1938; Snel Anna (echtg. De Wolf) 1921, 1926, 1932; Steenhaut Maria (echtg. R. De Smedt) 1938

Amougies : Hache Irma (echtg. J. Hondekyn) 1926, 1932

Appels : Segers Isabella 1921, 1926, 1932, 1938

Belsele : Smet Bertha (echtg. A. Rossaert) 1932

Berchem : Martroye Orpha (echtg. J. De Geest) 1938

Beveren-Waas : Joris Marie 1921

Borsbeke : Van Impe Catherine 1926, 1932, 1938

Deftinge : Van der Poorten Yvonne 1938

Dendermonde : Branteghem Mathilde (echtg. H. Van De Meulebroecke) 1921; Matthys Celina (echtg. L. Walraeve) 1926

De Pinte : Van Poucke Maria (weduwe R. De Vos) 1921, 1926

Erembodegem : Van Rampelbergh Helena 1921

Erwetegem : Van Audenhaege Anna 1932

Evergem : De Potter d'Indoye Maria 1926

Gent : Blancaert Georgine (echtg. O. Jacobs) 1926, 1932, 1938; Boonants Bertha 1921, 1926, 1932, 1938; Buyse Alice (echtg. E. De Keyser) 1926, 1932, 1938; Dehuveyne Rachel (echtg. K. Vandenberghe) 1921; Hannick Leontine (echtg. A. De Keuleneir) 1932; Hendrickze Sofia (echtg. K. Bourdin; gescheiden 1930) 1921, 1926, 1932; Renaert Esther (echtg. J. Fol) 1921, 1926

Gentbrugge : De Wispelaere Rosalie (weduwe. P. Schollaert en echtg. K. Hofman) 1932, 1938; Van De Veire Josephine 1921

Geraardsbergen : Cadron Palmyre (echtg. Cl. Vanderhaegen) 1932, 1938

Gijzegem : Cleemput Pharaïlde (echtg. H. Haentjens) 1932, 1938; Muylaert Leontina 1926

Haesdonk : Van Hoeylandt Germaine 1932, 1938

Herzele : Foucaert Emilie (echtg. A. De Lange) 1926

Huise : della Faille d'Huyse Agnes 1926, 1932, 1938

Hundelgem : De Baets Anna 1938

Knesselare : Strobbe Maria (echtg. B. De Muynck) 1926

Landegem : Van Lierde Clara 1926, 1932, 1938

Ledeberg : Béviaire Alice (echtg. Heyman) 1921, 1926; Rahoens Marie (echtg. S. De Coster) 1921

Letterhoutem : Hanssens Marie 1921

Leupegem : Roelandt Alice (echtg. A. Vande Putte) 1932, 1938

Lieferinge : Barbé Louise (echtg. P. De Vleminck) 1921

Lokeren : De Vuyst Irma (echtg. P.Thuysbaert) 1921; Schockaert Alfonsine (echtg. L. Baetens) 1938; Thuysbaert Julia 1938

Maldegem : Blomme Paula 1932

Mariakerke : De Wilde Pharaïlde (echtg. J. De Groote) 1938

Merelbeke : Vande Cauter Johanna (echtg. H. Steyaert) 1938

Moerbeke-Waas : Cappaert Augusta ((echtg. H. Hellebuck) 1926, 1932, 1938

Moortsele : Van De Velde Odila 1921

Moregem : Van Caloen de Basseghem Bertha (echtg. Ruzette) 1921

Munkzwalm : De Clercq Emma (echtg. ?) 1921

Nukerke : De Merlier Julitta (echtg. F. De Vos) 1921

Okegem : De Schepper Josephine (echtg. Van Der Kelen) 1926

²⁹ Deze lijst betreft enkel de rechtstreeks verkozen vrouwen, niet degene die door opvolging achteraf in de gemeenteraden opgenomen werden. Bij de gehuwde vrouwen wordt na hun naam tussen haakjes die van hun echtgenoot gegeven, gevolgd door de jaren waarin ze verkozen werden.

De gemeentepolitiek als leerschool ?

- Olsene** : Van Hecke Irma (echt. J.B. Mehuys) 1921, 1926
Oordegem : De Coninck Maria (echt. A. De Schaepmeester) 1932, 1938; Matthys Juliana (echt. A. De Cracker) 1938; Van Driessche Julia (echt. J. Galle) 1921, 1932
Oudenaarde : Ponet Odile 1938
Overmere : De Bruyne Maria (echt. De Gelder) 1926, 1932
Poeke : Pycke de Peteghem Inès 1932, 1938
Ronse : Van Coppenolle Marguerite (echt. H. Ponnette) 1921
Rozebeke : Van Der Haeghen Anna (echt. W. Waegeman) 1921, 1926, 1932, 1938
Rozenaken : Matthys Maria (weduwe J. Monnier) 1921
Ruien : De Cock Marie (echt. A. Dendooven) 1921
Sinaai : Verschraege Flora (echt. ?) 1932
Sint-Amandsberg : Flament Marie Josephine (echt. J. De Clercq) 1921; Leclef Anna (echt. A. De Coninck) 1921, 1926
Sint-Blasius-Boekel : Carnewal Eveline (echt. Cloesener) 1921; Van Den Broeck Alma (weduwe Van Coppenolle) 1938; Van Den Driessche Pelagie (echt. Maes) 1921
Sint-Denijs-Boekel : Vander Haegen Ursula 1921
Sint-Gillis-Waas : Branteghem Mathilde (echt. H. Van De Meulebroecke) 1938
Sint-Goriks-Oudenhove : Van Den Meerschaut Zaira 1938
Sint-Maria-Horebeke : Lodens Elodie (weduwe ?) 1938; Vuye Alma (echt. ?) 1938
Sint-Niklaas : De Smet Emma (echt. C. Maes) 1932; Engelaer Marie 1926
Vlierzele : Nuttinck Maria 1938
Waarschoot : De Pauw Julia (echt. J. Biscop) 1938; Moentjens Emma (weduwe Th. De Loof en echt. E. D'Hont) 1932
Wetteren : Mieghem Louise (echt. A. Hauterman) 1921
Zevergem : Dhossche Camilla (echt. Th. Dick) 1921, 1926
Zulzeke : Vindevoghel Marie (echt. G. Willems) 1932, 1938